

Opponensi vélemény Nagy Ferenc *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban* című doktori értékezésént benyújtott monográfiájáról

Nem félreértve az opponens feladatát, az alkalom kapcsán talán megengedhető egy rövid általánosabb bevezető megjegyzés.

Minden tudományágnak, így a bűnügyi tudományoknak is van néhány olyan jeles képviselője, aki már régen rászolgált volna az akadémiai doktori címre. Az elméletileg kiválóan megalapozott, ám mégis inkább gyakorlatias szemlélet képviselői közül ilyen Bócz Endre, a dogmatikai hagyományok elismert követői és továbbfejlesztői közül pedig Nagy Ferenc.

Számos oka lehet annak, hogy a hasonló megmérettetésre olykor mégsem, vagy csak nehezen kerül sor. Az egyik az a tartózkodó szemlélet, amely a kicsinyes szakmai irigységgel, féltékenységgel, a túlburjánzó bürokráciával nem kíván megküzdeni, mert azt méltóságon alulinak tartja. Ennél azonban talán fontosabb, hogy vannak, akiknek a habitusa idegenkedik attól, hogy a saját személyiségüket, munkásságukat előtérbe állítsák, hogy az önmegvalósítást, az önmenedzselést, a saját eredményeikkel való házalást is a tudományos, oktatói munkájuk természetes részének tekintsék. Mert még hisznek abban, hogy a valódi teljesítményt a tudományos közélet e nélkül is elismeri, a nem valódit viszont tisztességes viszonyok között az aktuális önjelöltek viszonzást remélő kollegialitása sem pótolhatja.

Ennek a hitnek mind kevesebb alapja van.

Ezért örülök, hogy Nagy Ferenc professzor mégis rászánta magát arra, hogy (mint korábban annyiszor) nem hallgatóként, nem bizottsági tagként vagy opponensként, hanem végre jelölti minőségben is megjelenjen. S most térjünk a tárgyra.

II.

Balogh Jenő a múlt század elején szomorúan jegyezte meg, hogy „a büntető perjog története Magyarországon kimerítően ez ideig nincs megírva.”¹ Ez a hiányosság még tovább érződött a magyar büntetőjog tudománytörténetét illetően is.

A tudományos irányzatok máig ható jellemzőinek feltárása ugyanis nagyon összetett és nehéz feladat. Míg a kodifikáció- vagy intézménytörténet és elemzés módszertana elsősorban a szikár tényyszerűsége, a történetek hiteles számba vételére és rögzítésére épül, tehát olyan múltidézésre, melynek során legalábbis háttérbe kell szorulnia a személyes értékelésének, addig a tudománytörténet egyetlen percre sem nélkülözheti az axiológiai szemléletet, hiszen nézeteket, elméleteket, rendszereket, s ezeknek egymásra és az utókorra gyakorolt hatását másként nem is lehet vizsgálni. Mindez a mai kutató számára gyakori veszélyforrás is egyben. A világnézeti semlegesség talaján állva is nehéz elkerülni, hogy mai látásmódunkat, tapasztalatainkat vetítsük vissza olyan korokra, amelyeket a történeti fejlődés adott fokán nyilvánvalóan más megközelítés, más társadalmi, gazdasági, kulturális, és ennek megfelelően merőben eltérő jogi környezet és tudásszint keretei formáltak. Az ilyen hibából fakadóan születnek néha sommás elmarasztalások pl. a középkori büntetés rendszer emberi jogokat semmibe vevő barbár kegyetlenségéről vagy bírálják a korabeli szerzők koruk által szinte áthághatatlan keretek közé szorított fogalomalkotási hibáit.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Nagy Ferenc professzornak sikerült ezt a nehéz feladatot monográfiájában teljesítenie. Áttekintése jól ötvözi a megbízható krónikás és az elemző tudós szemléletét, következtetései mértéktartóak és meggyőzőek, ám nem zárják ki vagy korlátozzák az olvasó szellemi mozgáséterét. Az idők folyamán erősen elkoptatott fordulat ezúttal igazán visszanyerte eredeti értelmét: hézagpótló mű született.

A műben szerves egységet alkot a szintetizáló történeti szemlélet, s a mai fontosabb büntetőjogi irányzatok értő elemzése. Nem töretlen, s időnként ismerős is a máig vezető út. Nincs új a nap alatt, az egyik oldalon a bosszú, a másikon a jóvátétel eszméje ma, évezredekkel dacolva megint jelen van, s próbálja a hezitálókat korszerűbb, csillogóbb

¹ A büntető perjog tankönyve. Budapest, Grill Kárfoly-féle könyvkiadó Vállalat, 1906. 82. old.

jelmezzel meggyőzni. A kriminalisták újra vagy a mediáció, a kompenzáció aktualitásáról vagy éppenséggel a „zéró tolerancia” üdvözítő hatásairól, az „ellenség-büntetőjog” létjogosultságáról vitatkoznak. Egyesek tagadni, árnyalni próbálják a hagyományos büntetőjogi szerepkört, mások túlértékelik azt. Mindez nem lenne baj, ha ez a vita – mint ezt a jelölt is érzékletesen láttatja – az eszköztrendszer indokolt választékbővítése, s nem a szemellenzős kizárólagosság jegyében zajlana.

A monográfia szerkezete logikus és világos. A XI fejezetből álló mű a kérdéskör elvi megalapozásával, alapvető dilemmáinak felvázolásával kezdődik, majd a széles történelmi tábló áttekintése után napjaink főbb tendenciáit ismerhetjük meg. Az impozáns irodalomjegyzék évszázadokat fog át.

A részletes és alapos elemzéshez ezúttal csupán tézisszerűen néhány rövid megjegyzést, reflexiót fűzök.

1. A szerző már a könyv elején hangsúlyozza, hogy a büntetőjog valódi gyökere voltaképpen a jogfilozófiában keresendő. S valóban, a büntetőjog hazai tudományának egyik fontos, s eddig talán nem kellően hangsúlyozott sajátossága, hogy e jogág elméleti művelése az idők folyamán más területekhez képest mindig gyakrabban és szorosabban kötődött az észjog, a jogelmélet, jogbölcselet kérdéseihez.

A jogbölcseleti megalapozás abból az igényből táplálékozott, hogy mind a bűncselekménnyan, mind a büntetéstani elválaszthatatlan számos filozófiai, ontológiai vagy axiológiai kérdés felvetésétől és megválaszolásától.²

Vuchetich Mátyás – akit méltatói okkal tekintenek az első igazán jelentős hazai büntetőjogtudósnak – a büntetőjogon kívül már a XVIII-XIX. század fordulóján tanított jogbölcseletet is. Érdemes felidézni a két jogág összefüggéseiről megfogalmazott gondolatait. *„E két diszciplína kölcsönösen úgy van összekapcsolva, hogy az egyik a másik nélkül nem*

² Ennek oka valószínűleg az, hogy a magánjog már igen korán gondosan kimunkált és szinte teljesnek tekinthető római jogi alapjai után a büntetőjog elveire és elméletére a polgári filozófiák – köztük meghatározó módon a német filozófia művelői (Kant, Hegel, Feuerbach, Fichte és mások) – gyakoroltak erős befolyást, s ez erős hagyományt teremtett. Az nem szorul igazolásra, hogy a magyar büntetőjog fejlődése mindig leginkább német hatás alatt állt. A két jogág szoros összefonódása Németországban ma is töretlen, utalhatok a korábbi időszakból pl. Radbruchra vagy Merkelre, ma Harro Otto, Ulrich Sieber, vagy a svájci Kurt Seelmann professzorok munkásságára.

létezhets; egymagában a jogbölcsélet minden tapasztalatától eltávolodva, megfosztva degenerálódik, meddő üres térben mozgó spekulációvá, amely álmódzó kriminalistákat terem; önmagában az egyedül levő tételes jog, minden jogi bölcséletet nélkülözve, mint tisztán gyakorlat, minden jogi elmélettől megtisztítva, [...] pusztán a törvények krónikájává válik, soványodik és létrehozza a hetvenkedő, szájhős, fecsegő büntetőjogászokat.”³

A pesti jogi karon *Szibenliszt Mihály* a jogbölcséletnek és a büntetőjognak is tanára volt (csakúgy, mint később *Schnierer Aladár*), a szabadságharc után pedig egy ideig a két tantárgy egy tanszék keretében is működött. A tendencia a múlt században folytatódott. A századelőn *Finkey Ferencz* alkotott fontos művet a jogbölcsélet körében is. *Angyal Pálnak* 1922-ben jogelméleti tankönyve jelent meg, a későbbi évtizedekben pedig szintén jelentős oktatói és alkotói munkát fejtettek ki a jogbölcsélet (főként a büntetőjogi fogalomalkotás elméleti kérdései) terén a pécsi büntetőjogi tanszék későbbi vezetői, *Irk Albert* vagy *Losonczy István* is. A büntetőjog és a jogbölcsélet összefüggéseit tárgyaló mű a miskolci büntetőjogász, *Hacker Ervin* tollából is megjelent. Ugyanakkor a felsoroltak kortársai közül azok, akik elsősorban a jogbölcsélet kérdéseivel foglalkoztak – pl. *Pikler Gyula* vagy *Moór Gyula* (utóbbi fiatal éveiben az eperjesi jogakadémián évekig tanított büntetőjogot is) – jelentős műveikben kifejezetten a büntetőjog filozófia kérdéseiről értekeztek. *Vámbéry Rusztem* szintén meggyőződéssel állította, hogy „a történelem és a filozófia az a két ér, amely a büntetőjog és az universitas scientiarum közt a vérkeringést fenntartja.”

Elmélet és gyakorlat szerves egysége, a praktikus döntések megfelelő elméleti megalapozása, ugyanakkor a bölcsélet erejének és metodikájának valós gyakorlati igények szolgálatába állítása a későbbi évszázadok fejlődését is végigkísérte. A „gyakorlati igények” abszolutizálása, félreértelmezése és akár tudatos félremagyarázása azonban időszakonként torzulásokhoz is vezethet, s ez napjainkban megint mindinkább fenyegető veszéllyé válik.

Nagy Ferenc okkal aggódik amiatt, hogy „a praktikus, nemritkán aktuálpolitikai célokat követő gyakorlati kriminálpolitika uralja a jelenlegi helyzetet. Ezt jól szemlélteti, hogy a kriminálpolitika irányulhat a jogállami büntetőjogon kívüli célra is, mint pl. [...] a pártpolitikai szférára, vagy pl. a választási szavazatszerzés optimalizálására.” (125. old.) Ezért tartja fontosnak, hogy „a bűnügyi tudományok művelői – jobban mint valaha – a saját

³ Institutiones Iuris Criminalis Hungarici. Budae, 1819. Eredetiből fordította Király Tibor. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 47. old.

jogállami alapjainak, a szabadságjogok garanciáinak fokozott biztosításán fáradozzanak, akár a nem jogállami és szakjogon kívüli kriminálpolitikai célkövetés akadályozásával, hátráltatásával, de legalább erőteljes kritikájával.”

2. Az elméleti alapok a rendszeralkotásra is kihatnak. Nem véletlenül foglalkozik a monográfia részletesen a „büntetőjogi dogmatika” kérdéskörével is. (VIII. fejezet). A „dogmatika”, s így a büntetőjogi dogmatika mibenlétét, tartalmát, lényegét gyakran magától értetődőnek tekintjük. Pedig a fogalmat alaposabban vizsgálva kiderül, hogy azt néha egymástól eltérő jelentésekkel ruházzuk fel, magunk számára sem feltétlenül azonos módon definiáljuk, nem ugyanúgy határozzuk meg összetevőit, rendeltetését, a jogalkotáshoz vagy a jogalkalmazáshoz való viszonyát.

A szerző meggyőzően igazolja, hogy a dogmatika elsősorban tudományos rendszertan, ám ettől elválaszthatatlanul, módszertan is. A büntetőjog fogalomrendszerének elemző vizsgálata sajátos és sokoldalú módszerek alkalmazását igényli, s ennek során szükségképpen alakulhat, fejlődhet maga a rendszer is. Ez megint csak metodikai bővülést implikál. A dogmatika - ha helyesen értelmezzük - eszerint tudományos rendszer és módszer mozgásban lévő egysége, a tételes jogi előírások strukturált szintézise, s egyben adott esetben meghaladása, továbbfejlesztése, a szükséges változások előkészítése is. Egyszerre rendszerelemzés, rendszerteremtés és rendszerbírálat is.

3. Az előzőekben pécsi tanszéki elődöm, Losonczy István professzor már szóba került. Tudom, hogy az eszmetörténeti munkákból mindenkinek saját kedvencei bővebb méltatása szokott hiányozni, s azzal is tisztában vagyok, hogy az ilyen gyakran szubjektív igények teljesítése aránytalanságokhoz is vezethet. Talán mégis elnézhető, hogy szerintem Losonczy professzor munkássága egy a büntetőjog tudományának rendszerét átfogóan és alaposan bemutató elemzésben esetleg többet érdemelhet néhány rövid utalásnál.

Róla a monográfiában annyi szerepel, hogy egyike azoknak, akik Schultheisz és Kádár mellett kísérletet tettek a büntetőjog marxista megalapozásának kifejtésére, és említést érdemlőek 1957 után megjelent monográfiái a tettesség és a részesség kérdéseiről.

Losonczy – éppen univerzális szemlélete, s a jogbölcseleti látásmódját az új kriminális jelenségek elemzésével összekapcsolni képes módszertana okán nézetem szerint a múlt század középső évtizedeinek egyik meghatározó büntetőjogásza volt. Az őt már életében ért

inkább politikai, mint szakmai bírálatok alapján érthető, hogy nem az 50-es, 60-as évek szemlélete által elvárt színvonalon és metodikával közeledett a büntetőjog általa talán el sem ismert marxista alapjaihoz. Ő például sohasem jutott el az analógia igenléséig, a társadalomra veszélyesség önmagában is bűncselekmény konstruálására képes hatásának elismeréséig. Gazdag életművében azonban nem is ez a legfontosabb. Nem az általa kötelező penzumként oktatott szovjet jog alakította dogmatikai felfogását. Az már jóval korábban kialakult, éppen színvonalas, részben német nyelven megjelent, vagy sokáig kiadatlanul maradt jogbölcséleti munkáiban. Ezek közül a legfontosabbak 2002-ben, részben először meg is jelentek.⁴

4. A büntetőjog tudományának aktuális helye, szerepe kapcsán osztom Nagy Ferenc álláspontját, amelyet egy ma mind határozottabban testet öltő veszély kapcsán fejtett ki .

Ez a veszély a hagyományos dogmatika eróziója, s a szimbolikus, pusztán demonstratív, „kirakat”-célokat szolgáló büntetőjog térnyerése. Magam is úgy látom, hogy napjaink büntetőjogának fejlődését egyre gyakrabban értékes és fontos dogmatikai tételek semmibe vétele, tudatos félre tétele, vagy tudatlanságból adódó mellőzése jellemzi. Ezt gyakori szereptévesztés tetézi: a szerző szerint „a szimbolikus büntetőjog [...] azzal jellemezhető, hogy a büntetőjog kiterjesztése valósul meg az új életterületekre az úgynevezett aktuális, nagy problémák értelmében (például a nemzetközileg működő szervezett bűnözés, a terrorizmus stb.)” Ez egyben „a büntetőjog által elérhető magatartás-irányító/szabályozó hatás és eredmény túlértékelése. A két faktor együtthatása jelentős deficithez vezet a tényleges jogtárgy-védelem gyakorlása tekintetében, anélkül, hogy a jogalkotó/törvényhozó ezt a végrehajtási deficitet tudomásul venné. Politikailag a törvényhozó azonban a jogtárgyvédelem tulajdonképpeni feladatának elmulasztása ellenére döntési és cselekvési képességét demonstrálja és kommunikálja.”(129 old.)

5. Végül, még mindig napjainknál maradva: a monográfia a legújabb irányzat, az „ellenség-büntetőjog” természetrajzának felvázolásával zárul. A pár évvel ezelőtti megjelenéshez képest az ott elemzett irányzat tovább erősödött. Ma – ahogy Ulrich Sieber írja - erőteljes

⁴ István Losonczy: Abriss Eines Realistischen Rechtsphilosophischen Systems. Szt. István Társulat, Budapest, 2002.

szemléletváltásnak vagyunk tanúi, ami a büntetőjogot sajátos „biztonsági joggá” alakítja át.⁵ Ez – persze erős leegyszerűsítéssel, de mégsem minden alap nélkül – az előkészület előkészületére (lassan a felismerhető szándék büntetésére) helyezi a hangsúlyt, igyekszik a bűnsegek lehetséges bűnsegeinek esetleges bűnsegeit megtalálni és ártalmatlanná tenni, s a hagyományos szankciókat a büntetést megelőző vagy kiváltó biztonsági intézkedésekkel helyettesíteni vagy kiegészíteni. Most vált igazán izgalmassá a kérdés, milyen áldozatok árán lehetünk képesek fenntartani, megőrizni a biztonságunkat. Egyet kell-e értenünk azzal, hogy a jogállami intézményrendszer és mozgástér látványos eróziója miatt csak a bűnözőknek és a terroristáknak van félni valójuk, s ha mégis ártatlanok is elszenvednek jogsértéseket, csupán elkerülhetetlen „járulékos veszteségekről” van szó. Igaz-e, hogy a szabadságjogok korlátozása valóban súlyos és közvetlen veszélyek megelőzéséből fakad, s nem az történik-e, hogy az ilyen fenyegetések állandó hangoztatása és felerősítése, vagyis az „ostromállapot” fenntartása csak ürügyet teremt a félelem szülte, engedelmes lojalitás légkörének erősítéséhez.

E kérdések alaposabb megválaszolása azonban a kiváló monográfiának már egy újabb (később remélem biztosan megírandó) fejezete lehetne.

Javaslom a jelöltnek az MTA doktora tudományos fokozat odaítélését.

Budapest, 2017. július 2.

Dr. Tóth Mihály

DSc egyetemi tanár

⁵ Der Paradigmenwechsel vom Strafrecht zum Sicherheitsrecht: Zur neuen Sicherheitsarchitektur der globalen Risikogesellschaft (In: Tiedeman und a. [Hrsg] Die Verfassung moderner Strafrechtspflege. Nomos, Baden-Baden, 2016.)